

Nyakláncok a kereki késő avar kori temetőből¹

Bevezetés

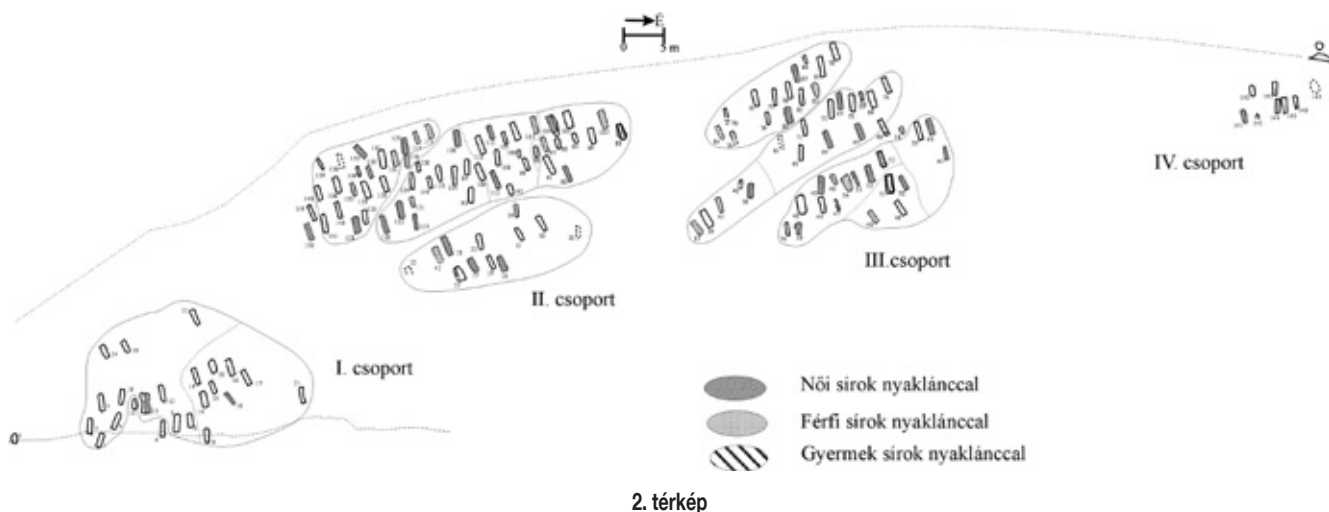
A 150 síros temető² Kereki község-homokbányájában 1987. május végétől 1988. március közepéig több periódusban, kisebb-nagyobb megszakításokkal tárták fel a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum munkatársai Költő László vezetésével. A dombvidéken elterülő lelőhely a Dél-Dunántúlon, Somogy megye északi részén található, Balatonföldvártól kb. 7 km-re délre. A temető az egykori pusztaszemesi Új Kalász TSZ által üzemeltetett homokbánya területén helyezkedett el, a község északi részével egy vonalban, a szántódi úttól Ny-ra levő külterületen. (1. térkép)

Az előkerült sírok egymástól élesen elhatárolódó négy csoportot alkottak. A temető a lehetőségekhez képest teljesen feltárt, viszont az 1. és a 4. sírcsoport több sírja már a korábbi homokbányászat áldozatává vált, így

Gyöngyök

A nyakláncok alapját a különböző gyöngyök alkotják. A kereki temető 34 női,³ 10 férfi,⁴ 13 gyerek⁵ és 1 bizonytalan nemű (31.) sírjában⁶ fordult elő gyöngy.⁷ Ez összesen 58 sírt jelent, azaz a sírok valamivel több, mint 1/3-a tartalmazta ezt a tárgytípust. (2. térkép) A térképen jól látható, hogy a gyöngymellékeltes sírok főként a második és a harmadik csoportban találhatók.

A női sírokban a gyöngyöket legtöbbször a nyakláncra találjuk,⁸ valamint ritkán a hajfonatra fűzve (27. és 28. sír). (1. kép) Emellett előkerültek még a jobb combcsont külső részén (26., 27. sír), (2. kép) illetve a jobb kar belső részén, a has tájékán (28. sír). Ezek valószínűleg a tarsolyt díszíthették. Néhány sír esetén (32. és 89.) eredeti sírbeli helyzetük nem ismert.

minden bizonnyal lényegesen több sírral számolhatunk. A település valószínűleg a temetőtől északra helyezkedett el, melynek néhány objektuma került elő, ezek nagy része a X. századra keltezhető. Ugyanitt néhány Árpád-korra keltezhető kemence is napvilágot látott.

Dolgozatunkban terjedelmi okok miatt a női viselet egy kiemelt elemével, a nyakláncokkal, illetve azok összetevőivel foglalkozunk.

¹ A jelen közlemény terjedelmi okokból LÁSZLÓ Anettnek A kereki késő avar kori temető a temetkezési rítus és a leletanyag tükrében című, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán megvédett diplomadolgozatának csupán egy témájával foglalkozik, kissé átdolgozott formában.

² KÖLTŐ László 2005. 215–231. Az előzetes jelentésben 151 sír szerepel, viszont az 56-os és a 75-ös szám ugyanazt a sírt jelöli, mivel két részletben találtuk meg. Az előkerülés és feltárás körülményeiről részletesen ld. az előzetes jelentést.

³ 13/A, 18., 26., 27., 28., 32., 38., 45., 50., 53., 55., 59., 62., 63., 64., 65., 67., 80., 87., 89., 90., 104/A, 106., 111., 112., 117., 118., 120., 122., 127., 133., 137., 141. és 150. sír.

⁴ 41., 42., 52., 54., 83., 84., 103., 107., 113. és 131. sír. (A 103. sír gyöngyeit csak a leírás említi.) A nemek meghatározását morfológiai alapon adjuk meg (ld. alább, 6. lábjegyzet). A csontleletekből Lengyel Imre is végzett vérszerológiai alapon nem-meghatározásokat. Ennek alapján az itt felsorolt egyének neme többnyire nő vagy legalábbis bizonytalan. A két módszer eredményeinek összehasonlítása folyamatban van. Mindenképpen érdekes jelenség azonban, hogy az 52. és 54. sz. sírban öntött övgarnitúra volt, az 52. sírban öntött bronz tarsolyzáróval.

⁵ 34., 37., 40., 46., 48., 58., 86., 97., 100., 115., 116., 121., 135. sír.

⁶ A nemek meghatározását BERNERT Zsolt végezte el. BERNERT Zsolt 1996., BERNERT Zsolt 2003/a, 2003/b

⁷ A tárgyrajkokért Ambrus Editnek és Leitner Barnának tartozunk köszönettel. A fotókat László Anett készítette

⁸ 13/A, 18., 26., 27., 28., 38., 45., 50., 53., 55., 59., 62., 63., 64., 65., 67., 80., 87., 90., 104/A, 106., 111., 112., 117., 118., 120., 122., 127., 133., 137., 141., 150. sír.

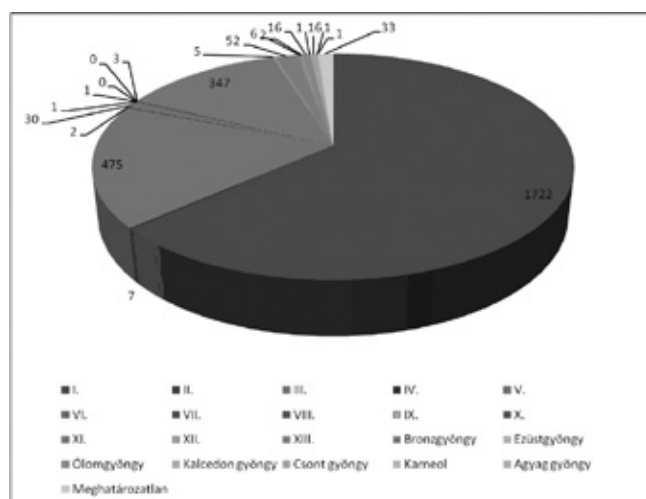
A női sírok gyöngyei igen változatosak. A legkedveltebbek a vegyes típusú gyöngyökből álló nyakláncok, azaz szemes gyöngyök, köles- és dinnyemag gyöngyök, valamint egyéb üveggyöngyök kombinációja. (3. kép) (Jellemzőek a 20–30–40 vagy akár 70-nél több gyöngy díszítette nyakláncok. Az 53. sírban nyugvó nő megközelítőleg 220 db-os, vegyes-gyöngyökből álló nyakláncot viselt. (4. kép) Az ilyen típusú, hosszú, egy- vagy kétsoros nyakláncokat a VIII. század első felétől a IX. század elejéig kedvelték.⁹ Az 59. sírban viszont mindössze 3 db dinnyemag gyöngy volt a nyakban. Az 1–2–3 szem gyöngy nyakba fűzése vélhetően ázsiai hagyományokra visszavezethető, bajelhárító szokás, mely általánosságban leginkább gyereksírok, ritkábban női sírok esetén figyelhető meg.¹⁰

A férfisírokban a gyöngyöket szintén nagyrészt nyakba fűzve vagy legalábbis nyaktájékon találjuk (42., 52., 54., 83., 84. és 113. sír).¹¹ A 131. sírban 3 db apró, ovális alakú bronz huzalkarikából és 2 db fekete, opak dinnyemag gyöngyből álló lánc volt a bal combcsont külső oldalán, melyet az elhunyt valószínűleg a tarsolyában hordott talizmánként. A 41. sír kölesgyöngyei és a 107. sír dinnyemag gyöngye a csontváz felszedése során kerültek elő, a vázhoz viszonyított helyzetük nem meghatározható. A gyöngyviselet szempontjából mérhető különbség a női sírokhoz képest, hogy a férfisírokban kevesebb a gyöngyök száma. A 84., 107. és 113. sírokban egy-egy gyöngy, az 54. sírban 2 db, a 83. sírban pedig 3 db került elő. Néhány férfisírban azonban több gyöngy is volt: a 42. sírban 32 db sárga, fekete és barna kölesgyöngy, az 52. sírban pedig 50 db sárga, fekete, zöld kölesgyöngy és 1 db fekete dinnyemag gyöngy díszítette a nyakláncot.

Az esetek nagy részében a gyereksírokban is nyakban találjuk a gyöngyöket (40., 46., 48., 58., 97., 100., 115., 116., 121. és 135. sír). Emellett a 46. sírban 2 db gyöngy volt a bal combcsont külső részén, a 48. sírban 5 db gyöngy helyezkedett el a lábszárak tájékán, valamint a mellkas területén szétszóródva. (5. kép) Néhány esetben (34., 37., 86. sír) viszont a váz csontjai olyan mértékben felszívódtak, vagy olyan rossz állapotban maradtak meg, hogy pontosan nem lehetett eldönteni, hogy a gyöngyöket a nyakban vagy a hajfontba fűzve vagy esetleg mindkét helyen hordta az elhunyt. A gyereksírokban a nyakban nem fordult elő 1–2–3 szem gyöngy, helyette a női sírokhoz hasonlóan 20–40 vagy akár 50 szemből állt a nyaklánc. A 115. sírban eltemetett gyermek nyakláncát pedig 124 db gyöngy díszítette.

A 31. számú, bizonytalan nemű sírban nyugvó halott kb. 60 db vegyes gyöngyből álló gyöngysort viselt a nyakán, a medencéjén pedig egy kisméretű, fekete opak dinnyemag gyöngy helyezkedett el, melyet feltehetőleg talizmánként a tarsolyában őrizhetett.

A női és a gyereksírok vegyes gyöngyökből álló nyakláncaihoz képest a férfisírok gyöngyleletei igen homogének, hiszen néhány dinnyemag és egyéb üveggyöngyöt, továbbá az 54. sír spirális bronzgyöngyét leszámítva kizárólag a sárga, zöld, barna, fekete kölesgyöngyök dominálnak. A kerek gyöngyöket alakjuk és anyaguk alapján a Pásztor Adrien által kialakított gyöngytipológia¹² szerint csoportosítottuk. (6. kép).

6. kép

A temetőben az összes sírt tekintve több mint 2.721 db gyöngy került elő,¹³ melyből 33 db anyagát nem lehetett biztosan megállapítani. Ez a gyöngymennyiség igen jelentősnek mondható, ha azt vesszük, hogy pl. a 788 síros Szekszárd-Bogyiszlói úti temetőben mindössze 621 db gyöngy látott napvilágot,¹⁴ az 534 síros székkutasi temetőben pedig 1.369 db.¹⁵ A kerek gyöngyök nagy része üveggyöngy, melyből a legtöbb (1.722 db) a gömbfélék csoportjába tartozik. Ide sorolhatóak a nyomott gömb, illetve gömb alakúak, továbbá a kölesgyöngyök. Gyakori még a hengeres típus (475 db), a dinnyemag (347 db) és az atipikus (52 db). Ritka a kúpféle (30 db), az iker gömbféle (7 db), valamint az amphora (5 db). Az üveggyöngyök mellett különböző fémgyöngyök (ezüst, bronz és ólom), illetve néhány csontgyöngy, egy-egy kalkedon és karneol is előfordult. A 106. női sírban egy vörös színűre festett, nagyméretű, nyomott gömb alakú agyaggyöngy volt. (7. kép) Agyaggyöngy ismert a regőlyi 28. és 71. sírokból,¹⁶ valamint Székkutas–Kápolnadűlő 553. sírből.¹⁷

A következőkben a temető egyes, markánsabb gyöngytypusait fajta, szín, díszítés és kronológiai szempontok szerint tárgyaljuk, melyhez elsősorban Pásztor Adrien kutatásait vettük alapul.

Kizárólag szemes gyöngyökből álló, korai típusú nyaklánc nincs a temetőben. Jellemző a nagyrészt dinnyemag gyöngysorok között elvéve felbukkanó néhány szemes gyöngy. Általában 2–4 dudoros szem és hurokfolyatott díszítés jellemzi őket. Alapszínük barna, vörös vagy fehér, a hurokfolyatás pedig sárga, fehér, illetve világoszöld. A temetőben mindössze 4 női sírban (13/A, 106., 111., 120.) képviseltette magát ez a gyöngytypus. (lásd: 7. és 8. kép)

Kovrig Ilona a bizánci éremleletes sírok alapján a szemes és hullámvonal-díszes gyöngyöket a VII. század első felére keltezte.¹⁸ A 4–5 fehér szemes

9 PÁSZTOR Adrien 2003. 350.

10 BÓNA István 1979. 30.; PÁSZTOR Adrien 1996/b 45.

11 Az 52., 83. és 84. sírokban nyugvó elhunytak férfi volta a morfológiai alapú antropológiai meghatározás szerint is bizonytalan.

12 PÁSZTOR Adrien az üveggyöngyöket alak szerint 13, római számmal jelölt csoportba sorolta, mely alapján I. = Gömbfélék, II. = Iker gömbfélék, III. = Hengeresek, IV. = Iker hengeresek, V. = Kúpféle, VI. = Iker kúpféle, VII. = Szabályos négyoldalú hasábok, VIII. = Szabályos nem négyoldalú hasábok,

IX. = Szabálytalan oldalú hasábok, X. = Négyoldalú, lecsapott sarkú hasáb, XI. = Dinnyemag, XII. = Amphora, XIII. = Atipikus. (PÁSZTOR Adrien 1996/a 205–206.)

13 A nagyon rossz állapotú, töredékes gyöngyök nem szerepelnek. Továbbá a nagyon rossz megtartású kölesgyöngyök közül feltárás közben is több megsemmisült.

14 PÁSZTOR Adrien 2001. 115–116.

15 PÁSZTOR Adrien 2003. 331., 333.

16 KISS Gábor 1984. 146.

17 PÁSZTOR Adrien 2003. 342.

18 KOVRIG Ilona 1963. 113.

és fehér hurokfolyatásos példányok a legkedveltebb gyöngytipusok közé tartoztak az avar korban, megjelenésük a szentendrei, a táci, valamint a jutasi sírok alapján a VI. század vége és a VII. század első fele közé tehető.¹⁹ Pásztor Adrien szerint sokáig használatban voltak a vörös alapú, fehér szemes, illetve sárga hurokfolyatott díszű gyöngyök,²⁰ melyek a keréki 13/A és a 106. sírból is ismertek. (lásd: 7. és 8. kép) A szemes gyöngyök hosszú ideig tartó népszerűsége mögött valószínűleg a nekik tulajdonított rontáselhárító szerep állhat. A gyöngytypust ugyan már a kelták is ismerték, azonban színes változataikat az avarok honosították meg a Kárpát-medencében.²¹ A színes szemes gyöngyök általában a kísérőleleteik alapján keltezhetők.²²

A temető gyakori gyöngytypusai közé sorolható a kölesgyöngy, melynek sárga, fekete, zöld és barna színű változatát kedvelték leginkább a keréki avarok. Ez a gyöngytypus összesen 39 sírban lelhető fel: női, férfi- és gyereksírokban egyaránt.²³ Előfordul kizárólag kölesgyöngyökből álló nyaklánc (87. és 112. női, 42. férfi, valamint 121. gyereksír), általában azonban a vegyes és a dinnyemag gyöngyök kísérőgyöngyeiként vannak jelen. Kovrig Ilona a leccsiszolt sarkú karneolokkal és a kubooktaédes üvegyöngyökkel együtt a sárga és a fekete kölesgyöngyöket a közép avar korra helyezi.²⁴ Leccsiszolt sarkú karneol került elő a 135. gyereksírból. A vegyes összetételű nyakláncok divatja a VII. század második fele.²⁵ Pásztor Adrien szerint a sötétbarna és fekete színű köles méretű gyöngyök már a kora avar korban is megjelennek. Ezek a darabok késő antik hagyományra vezethetők vissza, és a germán, gepida és alemann hagyományban is megtaláljuk őket. A VIII. századi avar gyöngyviseletben azonban a sötétebb színárnyalatú – kék, sötétzöld, barna, szürke, fekete – dinnyemag gyöngyök alkotta nyakláncokon csökken a kölesgyöngyök száma.²⁶ A kölesgyöngyök alapvetően az egész avar korban megvannak.²⁷

A legtöbb sírban előforduló gyöngytypus a dinnyemag. A temető 41 sírjában tűnik fel, női, férfi- és gyereksírokban egyaránt.²⁸ A fekete és sötétzöld, opak példányok dominálnak, de jelen vannak az áttetsző, világosabb színű és a szintelen példányok is. A keréki dinnyemag gyöngyök közül néhány furatában bronz, illetve rézcsövecske volt. Az üveg dinnyemag alakú gyöngyök előképei már a római kori Pannonia területén és az alföldi szarmatáknál is tetten érhetők.²⁹ Először a kisméretű példányok bukkannak fel a VII. század végi avar gyöngysorokon,³⁰ melyek közül a

ilágoszöld darabok keltezhetők időben legkorábbra.³¹ A nagyobb méretű fekete dinnyemagok a VIII. századra datálhatók.³² A 13/A és a 133. női sírokban a profilált peremű típus is előfordult, mely a VIII. század elején, továbbá a VIII. század végén és a IX. század elején volt divatban.³³

A temetőben szintén igen gyakori gyöngytypusnak számít a hengeres alakú, fekete, sötétbarna vagy zöld színű, sárga vagy fehér hurok/vonal-folyatott, illetve spirálisan feltekert mintájú, esetenként sárga pettyekkel/dudorokkal díszített üvegyöngy, mely a temető 19 sírjában igen nagy számban volt jelen.³⁴ Ez a típus a keréki férfisírból teljesen hiányzott. A gyöngyfajta maga a késő avar kori temetők kései sírjaiban és az avar kor végi temetőkben gyakori.³⁵

A kúpos és csónakakúpos gyöngyök a keréki temető kizárólag női és gyereksíraiban fordultak elő (7. kép), összesen 9 sírban.³⁶ Színük legtöbbször sötétzöld és fekete, opak, de az áttetsző, világos színű darabok is fellelhetők. Néhány darabot csigavonalban ráfolyatott díszítés borít. Az egyszerű és a rátétdíszes változat a késő avar kori vegyes összetételű gyöngysorokon ritka.³⁷

A keréki 27. női sírban egy üvegből készült háromtagú, aranyfóliás rúdgyöngy, a 34. gyereksírban szintén egy háromtagú, fehér színű rúdgyöngy látott napvilágot. Párhuzamaik többek között Pitvaros–Vízvározó 51. sírből,³⁸ Sopronkőhida 111. sírből,³⁹ Stúrovo/Párkány 9. és 13. sírből,⁴⁰ továbbá Visznek 2. sírből ismertek.⁴¹ A többtagú rúdgyöngyök a IX. században gyakoriak.⁴²

A temető 63. és 137. női, valamint az 58. gyereksírjában néhány amphora alakú üvegyöngy is díszítette a nyakláncot. (9. kép) Habár számuk igen elenyészőnek mondható Kerekiben, ennek ellenére keltezés szempontjából fontosnak tartjuk kiemelni őket. A gyöngytypus maga a kései típusok közé tartozik.⁴³ Az alattányi temetőben nagy számban fordult elő ez a típus. Kovrig Ilona görög importnak tartja őket, míg Čilinská pannoniai késő római eredetet lát bennük.⁴⁴ A IX. század első harmadában viselték őket leginkább, elterjedésük kizárólag Pannoniára, annak is a DNY-i részére tehető.⁴⁵

Az üvegyöngyök mellett kis számban fémgyöngyök is megtalálhatók a temető gyöngyanyagában. A 106. női sírban 2 db ezüstlemezből préselt, és 3 db bronzlemezről préselt gyöngy volt a nyakláncban. A 27. női sírban egy bronz csőgyöngy (lásd: 1. kép), a 28. női, az 54. férfi- és a 115. gyereksírban spirális bronzgyöngyök kerültek elő. A két félgömbből préselt gyöngyök ezüst és bronz változata az avar kor végéig kedvelt. Feltehetően az Észak-Pontusz vidékéről származnak. Az avar kor korai periódusában ritkák, a VII. század második fele/utolsó harmadától terjednek

19 PÁSZTOR Adrien 1996/b 46.

20 PÁSZTOR Adrien 1995. 79.

21 PÁSZTOR Adrien 1996/b 48.

22 PÁSZTOR Adrien 1996/b 48.

23 27., 28., 45., 50., 53., 55., 62., 63., 65., 80., 87., 89., 90., 104/A, 111., 112., 117., 118., 120., 122., 127., 133., 137., 141., 150. női sír, 41., 42., 52., 84. férfisír, 37., 48., 58., 97., 100., 115., 116., 121., 135. gyereksír és 31. bizonytalan nemű sír.

24 KOVRIG Ilona 1963. 143.; ČILINSKÁ, Zlata 1975. 86.

25 KOVRIG Ilona 1975. 165.; GARAM Éva 1995. 290.

26 PÁSZTOR Adrien 2003. 346.

27 KOVRIG Ilona 1963. 112., 143., 175.; PÁSZTOR Adrien 1995. 73.; PÁSZTOR Adrien 2003. 346.

28 13/A, 26., 27., 28., 32., 38., 45., 50., 53., 55., 59., 62., 63., 64., 65., 67., 89., 104/A, 111., 120., 127., 133., 141., 150. női sír, 52., 83., 107., 131. férfisír, 34., 37., 40., 46., 48., 58., 86., 97., 100., 115., 116., 135. gyereksír és 31. bizonytalan nemű sír.

29 KOVRIG Ilona 1963. 164.

30 PÁSZTOR Adrien 1996/b 49.

31 KOVRIG Ilona 1963. 164.; PÁSZTOR Adrien 1995. 77.

32 S. PERÉMI Ágota 2002. 85.

33 PÁSZTOR Adrien 2003. 348.

34 18., 27., 28., 50., 53., 55., 62., 63., 104/A, 106., 111., 127., 137. női sír, 34., 46., 48., 86., 115. gyereksír és 31. bizonytalan nemű sír.

35 SZŐKE Béla 1996. 614.

36 45., 62., 90., 104/A, 106., 111. női sír, 48., 115., 116. gyereksír.

37 PÁSZTOR Adrien 2003. 346.

38 BENDE Livia 1998. 221. 11. kép 16.

39 TÖRÖK Gyula 1973. 23. tábla 14–15.

40 TOČIK, Anton 1968. 92. XVI. 4–8.

41 TÖRÖK Gyula 1975. 325. 2. tábla 3.

42 SZŐKE Béla 1996. 615.

43 PÁSZTOR Adrien 1996/b 47.

44 KOVRIG Ilona 1963. 113.; ČILINSKÁ, Zlata 1975. 87.

45 SZŐKE Béla Miklós 1996. 615.

el nagyobb számban. Megjelenésüket és elterjedésüket a lemezgömbös fülbevalók divatjával kapcsolják össze.⁴⁶ A temető mindössze 6 sírjában találunk ólomgyöngyöket.⁴⁷ A férfisírokból szintén hiányzó gyöngytípusról van szó. Az ólomgyöngyök az amphora alakú gyöngyökkel együtt a kései idősakra keltezhetők, a nagyrészt dinnyemag és kölesgyöngyökből álló VIII. századi nyakláncokat szorítják ki a divatból.⁴⁸

A 13A sír nyakláncának üvegyöngyein az SZTE TTIK Ásványtani, Geo-kémiai és Kőzettani Tanszékén végeztek analitikai vizsgálatokat.⁴⁹

Az elemösszetétel vizsgálatra 2 db barna alapanyag színű, opak⁵⁰ szemes gyöngy (SZ6, SZ7) fehér opak betétekkel; 1 db barna, opak, nyomott gömb alakú gyöngy fehér, sárga és zöld színű betétekkel (B1); 1 db kék színű, áttetsző, nyomott gömb alakú gyöngy (NY2); 1 db zöld színű, áttetsző, lecsiszolt hasáb alakú gyöngy (T1); 1 db fekete, opak, lecsiszolt hasáb alakú gyöngy (C1); 1 db fekete opak alapanyagú, nyomott gömb alakú gyöngy kék opak betétrel (NY1); valamint 1 db színtelen, áttetsző és 1 db zöld színű, opak, dinnyemag alakú gyöngy (D1, D16) lett kiválasztva (10. kép).

A vizsgálat eredményei:

1. Az üvegyöngyök alapüveg típusának elkülönítésére a Teresa STAWIARSKA⁵¹, és WEDEPOHL⁵² által felállított kritériumrendszert alkalmazták. A K₂O vs. MgO diagramon (11. kép - Alapüveg ábra/a) három csoport különül el. A D1, D16, C1, NY1, NY2, és T1 gyöngyök alacsony káliumtartalma (<1%) arra utal, hogy alapüvegjük szódával készült (római típusú üveg), amit a minták magas Na₂O tartalma (7–20%) is megerősíteni látszik. Ez alól talán csak a D16 gyöngy jelent némi kivételt, ahol a Na₂O tartalom csak 3–4%-ot mutat. Kiugróan magas káliumtartalommal rendelkeznek a szemes gyöngyök (SZ6, SZ7), ahol az előző csoport tagjaihoz viszonyítva akár három nagyságrenddel is magasabb az alapüveg K₂O tartalma (1,7–2,5%). Ez az érték a kissé magasabb MgO tartalommal (~1%), együtt arra utal, hogy ezeknek a gyöngyöknek az alapüvegét növényi hamuval készítették (mezopotámiai üveg típus). Ezt a feltevést a két minta aránylag magas CaO tartalma is alátámasztja, ami inkább jellemző a sötét növényi hamuval készített alapüvegekre, mint a szódával készítekre. A B1 típusú gyöngy külön csoportot alkot. Káliumtartalma (1–1,5%) magasabb ugyan az első csoporténál, de meg sem közelíti azt a mennyiséget, ami a szemes gyöngyök alapüvegére jellemző. Mindazonáltal az alacsonyabb Na₂O és a magasabb foszfor, valamint CaO tartalom arra utal, hogy ennek a mintának az alapüvegében is komoly szerepet játszhatott a növényi hamu.

2. A gyöngyök színező elemek szerinti jobb elkülönítésére Cu vs. Pb diagramok készültek (11. kép - Alapüveg ábra/b).

A T1 üvegyöngy esetében a csaknem 1% körüli réztartalom lehet a leginkább felelős a minta jellegzetes zöld színéért. Ezt a teljesen oxidált állapotú réz (Cu²⁺) okozza, amit valószínűleg mesterséges adagolás útján juttattak az alapüvegbe. A minta ~0,5%-nyi vasat is tartalmaz, de ez nagy valószínűség szerint természetes szennyezés. A minta ólomtartalma a legmagasabb (20–25%) valamennyi vizsgált gyöngy között.

Az NY2 minta nem tartalmaz jelentős mennyiségben semmilyen jellegzetes színező elemet az ólmot leszámítva, melynek koncentrációja 1,3–1,8% közötti. A Fe és Cu igen alacsony mennyiségét figyelembe véve a gyöngy áttetsző kékes színe természetes eredetű szennyeződés következménye lehet.

A D1-es minta átható opak mélyzöld színe minden valószínűség szerint a jelentős (4%-körüli) Cu-koncentráció következménye, ami mesterséges színezőanyag lehet.

A B1-es minta esetében tapasztalható a T1 mintához hasonló magas ólomkoncentráció, emellett jelentős mennyiségű (2–4%-nyi) Cu is megtalálható a gyöngyben. A gyöngy okkervörös színét nagy valószínűség szerint a jelentős mennyiségben jelen levő – redukív közegben képződött – Cu₂O kristályok adják.

Az NY2 és C1 gyöngyök alapüvegének opak fekete színét valószínűleg jelentékeny vastartalmuk okozza (NY2: 4–5%; C1: 1–2%), amely lehet mesterséges színezés eredménye. Ugyanakkor az NY2-ben kimutatott jelentős ~0,8% Mn-tartalom arra utal, hogy a lelet betemetődés után természetes módon is dúsulhatott az említett elemekben.

3. A B1, a NY2, az SZ6 és az SZ7 minták esetében lehetett megfigyelni különböző mintázatu és színű díszítéseket, betéteket. A kémiai eltéréseket Cu, Sn, és Pb tartalmat ábrázoló diagramokon szemléltettük (12. kép - Betétek ábra/a, b). A B1 minta fehérvonalas betétei magas Ca- (14–16%), Sn- (9–16%), Pb- (~5%) és Mn-tartalmat (2–3%) mutatnak. A fehér szín nagy valószínűség szerint az önféhe (SnO₂) színezőanyag eredménye. A sárga felületi díszítés igen nagy, 47–50%-os ólomtartalma mellett jelentős Sn-tartalmat (11–13%) mutat, ami arra utal, hogy ez a díszítés döntően ön-ólom-sárga pigmentnek (ólom sztannát) köszönheti opak sárga megjelenését. A minta opak zöld díszítése színét a tekintélyes mennyiségben (4–6%) jelenlevő Cu²⁺ ionoknak köszönheti.

Az SZ6 és SZ7-es szemes gyöngyöket díszítő fehér betétek ön- és ólomtartalma jóval kisebb, mint amit a B1 gyöngy fehér díszítésében megfigyelhetünk. Az SZ6-os gyöngynél az Sn-tartalom 4–7,5%, ami lényegesen nagyobb az SZ7 esetében tapasztalt 1–2%-os értékeknél. Ólomtartalom tekintetében kisebb a különbség, noha az SZ6-os gyöngy ólomban némiképp gazdagabb (3–4%) az SZ7-esnél (~2%).

A NY2 betétes gyöngy kék színű vonalas díszítőelemében színező fémionok közül csak a Cu található meg nagyobb mennyiségben (>2%), így valószínűleg annak köszönhető az opak kék szín.

46 CS. SÓS Ágnes-SALAMON Ágnes 1995. 41–5.; PÁSZTOR Adrien 1997. 196. 65., 80., 104/A, 120., női sír, 48. gyereksír, 31. bizonytalan nemű sír.

47 SZÓKE Béla Miklós 2002. 69.

48 A vizsgálatokat Jobin-Yvon Horiba XGT 5000 röntgen fluoreszcens mikroszkóppal végezték. A mérési paraméterek a következők voltak: RhK α sugárforrás; 30kV gerjesztő feszültség, 100 μ m sugárnyaláb átmérő, a mérési idő 600 mp minden mérési pontban. A félkvantitatív analízisek a következő elemekből történtek: Na, K, Mg, Ca, Al, Si, P, S, Sr, Ti, Mn, Fe, Cu, Zn, Sn, Sb és Pb. A mérési eredmények az egyes elemek oxidjainak tömeg %-ában vannak megadva.

50 A típusok elnevezését, valamint az alapüveg (mátrix) megnevezéseit a Fórizs István és Pásztor Adrien által ajánlott nevezéktan alapján szerepeltettük. FÓRIZS István-PÁSZTOR Adrien-NAGY Géza-TÓTH Mária 2000. 321., 323.

51 STAWIARSKA, Teresa 1984.

52 WEDEPOHL, Karl Heinz 1993. 1–38.

Egyéb tárgyak a nyakláncan

A női és a lánysírokban a gyöngyök mellett a nyakláncot egyéb tárgyak is díszítették.

Római bronzérmék⁵³ (13. kép)

A Kárpát-medencei avar temetőiben – főként az egykoron római fennhatóság alatt levő területeken – gyakori jelenségnek számít a római pénz mellékelése. Az esetek nagy részében átfúrva, a nyakláncan viselték őket, de előfordultak a tarsolyban, illetve obulusként a kézfejek környékén is. A temetőben kizárólag a női és a gyermeksírok leletei között találjuk meg őket, a férfisírokból teljesen hiányoznak.

Átlyukasztott római bronzérmék ékítették a nyakláncot a 18., 28., 53., 62., 80., 104/A és a 111. női sírokban, valamint a 48., 115. és 116. gyermeksírokban. Kivétel nélkül IV. századi római bronzérmékről van szó. Jellemzően egy sírban egy érme fordult elő, kivételt jelent a temető egyik leggazdagabb női sírja, a 104/A sír, melyben a három érme mellett egy ép hagymagombos római bronzfibula is előkerült a nyakláncan. Továbbá az 53. női sírban és a 119. gyermeksírban volt még 2–2 érme. Az érmék sírbeli helyzete alapján kitűnik, hogy a legtöbb esetben a nyakban hordták őket a nyaklánc részeként. Kivételt jelent a 119. sír, melyben a jobb combcsont külső oldalán, eredetileg minden bizonnyal a tarsolyban helyezkedtek el az érmék. A 48. sír esetén nincs adat az érme előkerülési helyéről, de mivel átfúrták, ezért feltételezhető, hogy ez esetben is a nyaklánc részét alkothatta.

A környékbeli avar temetőiben szintén hasonló jelenségek tapasztalhatók, azzal az eltéréssel, hogy sok helyen a férfisírok mellékletei között is megtaláljuk az érméket. Kerekihez hasonlóan az esetek többségében egy sírban egy érme a jellemző, de előfordult kettő vagy annál több is.

Láncpáncél darabok

A kereki temetőben 9 női,⁵⁴ 6 férfi-⁵⁵ és 4 gyermeksír⁵⁶ tartalmazott láncpáncél töredéket. Az itteni láncpáncélok alapvetően két típusba sorolhatók:⁵⁷ *Fehértó típusú*, azaz kovácsolt (16., 27., 29., 37., 40., 54., 57., 63., 65., 104/A, 109. és 111. sír), illetve *Környe típusú*, azaz szegecselt (53. sír). (lásd: 4. kép) Néhány sír esetén (48., 65., 71., 94., 97. és 141.) nem lehetett pontosan megállapítani, melyik típusról van szó.

Szilágyi Gábor gyűjtéséből ismert,⁵⁸ hogy *Fehértó típusú* láncpáncél darabok kerültek elő többek között a Budapest III. Óbuda-Szőlő köz 2., Szőlő u. 28. sírból,⁵⁹ Csepel-Háros 71., 76., 77., 78. sírjaiból,⁶⁰ Kiszombor O 2. sírból,⁶¹ Kölked-Feketekapu B 335.,⁶²

434/A,⁶³ 449.⁶⁴ és 450. sírból,⁶⁵ Környe 41.,⁶⁶ 75.⁶⁷ és 86. sírból,⁶⁸ Szebeny I. temető 30. sírjából,⁶⁹ Szeged-Fehértó A 50.,⁷⁰ 83.,⁷¹ 136.,⁷² 240.⁷³ és 253. sírból.⁷⁴

Környe típusú láncpáncélok voltak a cikói 513. sírban⁷⁵ a környei 83. férfisírban⁷⁶ és a 117. női sírban,⁷⁷ a Szeged-Fehértó A temető 148. női sírjában,⁷⁸ a Szeged-kundombi 73. sírban,⁷⁹ és Tiszavasvári-koldusdombi 1. sírban.⁸⁰

A kereki temetőben a láncpáncél darabok sírbeli helyzete változatos. Megtaláljuk őket a nyakláncan a gyöngyök között (27., 63., 65., 104/A, 111., 141. női sír és 71. férfisír), (11. kép) a koponyacsontok között (53. női sír), a koponyától távolabb, a sírgödör bal oldalán (109. férfisír),⁸¹ a medence bal oldalán (29. női sír), a bal alkar külső részén (63. női sír), a jobb kar külső részén (16. férfi sír), a bal combcsont külső részén (64. női sír, 94. férfisír és 97. gyermeksír), a jobb combcsont külső részén (40. gyermeksír), a jobb térd környékén (57. férfisír és 37. gyermeksír), a lábszárrak tájékán (48. gyermeksír). Az 54. férfisír esetén nincs adat a láncpáncél töredék elhelyezkedésére.

Ez alapján elmondható, hogy az esetek nagy részében a láncpáncél darabok a nyaklánc részét képezték. Hasonló jelenség számos más avar temetőből ismert.⁸² Simon László szerint a gyöngyök között a nyakláncan viselt láncpáncél darabok egyfajta rontáselhárító szereppel rendelkeztek.⁸³

A 29., 63., 64. női sírok, a 16., 94. férfisírok, valamint a 40. és a 97. gyermeksírok esetén valószínűleg a tarsolyban (vagy a tarsolyban is) helyezkedtek el a láncpáncél töredékek.

A 48. gyermeksírban egy téglalap alakú, rákpáncélból származó páncéllemez (lásd: 5. kép) helyezkedett el a mellkas tájékán, amely a *Hajdúdorog*⁸⁴ vagy a *Klárafalva típusú*⁸⁵ lemezek közé tartozik ugyanúgy, mint a 97. gyermeksírban talált darab, azonban az utóbbi esetben valószínűleg több lemez rozsdásodott egymásba.⁸⁶ Csallány Dezső szerint a páncéllemez egy része csiholóvasként funkcionálhatott.⁸⁷ Véleményünk sze-

53 Az érmék meghatározását UJSZÁSZI Róbert (MFM) végezte. Segítségét ezúton is köszönjük. A meghatározásokat a függelék tartalmazza.

54 27., 29., 53., 63., 64., 65., 104/A, 111. és 141. sír.

55 16., 54., 57., 71., 94. és 109. sír.

56 37., 40., 48. és 97. sír.

57 A láncpáncélok meghatározásáért SZILÁGYI Gábornak tartozunk köszönettel.

58 SZILÁGYI Gábor 2008.

59 NAGY Margit 1998. 43. tábla 17., 23.

60 NAGY Margit 1998. 115. tábla 2., 4.

61 CSALLÁNY Dezső 1939. 3. tábla 14.

62 KISS Attila 2001. 74. tábla 2–3.

63 KISS Attila 2001. 81. tábla 3.

64 KISS Attila 2001. 83. tábla 13., 15.

65 KISS Attila 2001. 83. tábla 4.

66 SALAMON Ágnes-ERDÉLYI István 1971. 5. tábla 25., 12. kép 7.

67 SALAMON Ágnes-ERDÉLYI István 1971. 10. tábla 41.

68 SALAMON Ágnes-ERDÉLYI István 1971. 14. tábla 9.

69 GARAM Éva 1975. 4. tábla 2.

70 MADARAS László 1995. 9. tábla 7.

71 MADARAS László 1995. 14. tábla 3.

72 MADARAS László 1995. 18. tábla 4.

73 MADARAS László 1995. 25. tábla 6.

74 MADARAS László 1995. 27. tábla 5.

75 KISS Gábor 1984. 34. tábla 12.

76 SALAMON Ágnes-ERDÉLYI István 1971. 13. tábla 31.; 12. kép 3.

77 SALAMON Ágnes-ERDÉLYI István 1971. 20. tábla 4.

78 MADARAS László 1995. 19. tábla 4.

79 SALAMON Ágnes-CS. SEBESTYÉN Károly 1995. 11. tábla 4.

80 CSALLÁNY Dezső 1958. 51.

81 Helyzetéből adódóan ez a darab is nyilvánvalóan a nyaklánc része lehetett.

82 Az összegyűjtött párhuzamok felsorolásától terjedelmi okok miatt el kell tekintenünk.

83 SIMON László 1983. 62.

84 CSALLÁNY Dezső 1958. 2. ábra 6–10.; CSALLÁNY Dezső 1960.

85 CSALLÁNY Dezső 1972. 11. kép 14.

86 A meghatározásért szintén SZILÁGYI Gábornak tartozunk köszönettel.

87 CSALLÁNY Dezső 1948. 355.

rint a kerek gyereksírok esetében inkább rontáselhárító szereppel kell számolnunk.

Római hagymagombos bronzfibula

A temető egyik leggazdagabb női sírjából (104/A) egy ép tűszerkezetű, öntött, hagymagombos római bronzfibula került elő a nyakláncra. (14. kép: 3) A gyöngyök mellett a fibulán kívül még 3 db átfúrt római bronzérmé is díszítette az elhunyt nyakláncát. (13. kép)

Garam Éva a hagymagombos fibulákat a használaton kívüli fibulák csoportjába sorolta. Ez a fibulatípus a III. században jelent meg, és a IV. században terjedt el széles körben. Példányai kezdetben öntéssel, majd a római kor végén lemezből készültek. A római katonai, majd polgári férfiviselet részét alkották.⁸⁸

Garam Éva gyűjtéséből ismert, hogy az avar kori hagymagombos fibulák egy kivétellel női sírból származnak, és általában a törzs bal oldalán, a csípő, a comb és a lábak vagy a térd környékén kerültek elő. Ezeket a darabokat véleménye szerint tarsolyban vagy övről lecsüngő amulettként viselhették. A tiszafüredi temetőt leszámítva a dunántúli kora avar kori temetőkből ismertek: Cikó, Hird, Környe, Pókaszeptk, Szekszárd-Bogyiszló, Várpalota és Závod.⁸⁹

A kerekhez hasonló darabok: Bonyhád 32. sír,⁹⁰ Csepel-Háros BVM 69. női sír,⁹¹ Kölked-Feketekapu A 106. sír,⁹² Környe 147. férfisír,⁹³ Pókaszeptk 73. sír,⁹⁴ valamint Szekszárd-Bogyiszló 295. női sír.⁹⁵

A hagymagombos fibula és az érmék mellett egyéb másodlagosan felhasznált római tárgy is napvilágot látott a temetőben: a 27. női sírből egy római bronz ládikaveret került elő. Sajnos pontos sírbeli helyzete nem ismert, ennek ellenére feltehetőleg a nyakban vagy a tarsolyban hordhatták. A zamárdi temető 853. ismeretlen nemű sírjából származik egy némileg hasonló darab.⁹⁶

Lemezből kivágott ólomlunula

A temető 45. női sírjából egy félhold alakú, vékony, lemezes ólomlunula 3 db töredéke került elő, amely eredetileg a gyöngyökkel együtt a nyakláncra helyezkedett el.

Bronzbulld és „bronzmedál”

A temető 116. (gyermek) sírjában a dinnyemag gyöngyök, az apró bronzkarika, az átfúrt római bronzérmé és egy koncentrikus kör alakú ólomtárgy mellett egy henger alakú, mindkét végén nyitott bronzbulld is díszítette a nyakláncot. (14. kép: 2) Ez az egyetlen bulld, ami a temetőben előkerült. Maga az ékszertípus a Tótipusztá-Igar-Dunapentele körrel egy időben, azaz a közép avar korban jelenik meg a Kárpát-medencében. Általában nyakperecen viselték, és egyfajta ereklyetartó, bajelhárító funkciót töltött

be. A köznépi sírokban ritkán fordul elő nyakpereccel együtt, inkább gyöngyök közé fűzték őket. Főként gyermek- és női sírokra jellemzőek. Anyaguk bronz, ritkán ezüst.⁹⁷

A kerek darab legjobb párhuzamai: Alattyán 196. női sír,⁹⁸ Keszthely-Belváros 95. női sír,⁹⁹ Nové Zámky/Érsekújvár 168. női sír,¹⁰⁰ Stúrovo/Párkány 133. női sír¹⁰¹ és Želovce/Zsély 380. női sír.¹⁰²

A 64. sírban nyugvó nő a nyakláncán a gyöngyök között egy zöld színűre patinásodott, két sorban apró körökkel díszített, kerek „bronzmedál” viselt. (14. kép: 1) Pontos párhuzama került elő pici sárga gyöngyök és láncvért töredék társaságában a Toponár-Fészerlak-pusztai temető 209. sírjából.¹⁰³ (Az ékszer eredeti funkcióját tekintve övveret is lehetett, hasonló darabok kerültek elő a balatonkiliti temető 10. sírjában nyugvó férfi övéen.)¹⁰⁴

Irodalom

BÁRDOS, Edith–GARAM, Éva

2009. Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek. Monumenta Avarorum Archaeologica 9. Budapest.

BERNERT Zsolt

1996. Paleodemográfiai adatok a Kereki-Homokbánya temető népességéről. – Paleodemographic data of the Avar-Age population of Kereki-Homokbánya Cemetery. In: Honfoglaló magyarság – Árpád-kori magyarság. Antropológia – régészet – történelem. (Szerk.: FARKAS I. Gyula–PÁLFI György–MOLNÁR Erika) Szeged. 179–188.

2003/a A Kereki-Homokbánya avar kori temető antropológiai vizsgálata. In: Anthrop. Közl. 44. 3–26.

2003/b Anthropological analysis of the Avar Period cemetery of Kereki-Homokbánya (Kereki Sand-pit) In: AnnHistNat 95. 225–309.

BÓNA István

1979. A Szegvár-sárpoldali lovas sír. Adatok a korai avar temetkezési szokásokhoz. – Das Reitergrab von Szegvár-Sárpoldal. Beiträge zu den frühawarischen Bestattungssitten. In: ArchÉrt 106. 3–32.

ČILINSKÁ, Zlata

1966. Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. In: Archaeologica Slovaca – Fontes Tomus VII. Bratislava.

1973. Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava. 1973.

1975. Frauenschmuck aus dem 7–8. Jahrhundert im Karpatenbecken. In: SlovArch 23. 63–96.

CS. SÓS, Ágnes–SALAMON, Ágnes

1995. Cemeteries of the Early Middle Ages (6th–9th c.) at Pókaszeptk. Budapest.

CSALLÁNY Dezső

1948. Szegedi avar kori sírleletek és hun-bolgár ivókürtök régészeti kapcsolatai. – Rapports de l'époque avar de Szeged et des

88 GARAM Éva 2003. 96.

89 GARAM Éva 2003. 99.

90 FARKAS Zoltán 2010. 206., 10. tábla 3.

91 NAGY Margit 1998. 121., 113. tábla.

92 KISS Attila 1996. 198.

93 SALAMON Ágnes–ERDÉLYI István 1971. 103., 25. tábla 3.

94 CS. SÓS Ágnes–SALAMON Ágnes 1995. VIII. tábla 24.

95 ROSNER Gyula 1999. 185., 19. tábla 4. kép

96 BÁRDOS Edith–GARAM Éva 2009. 303., 101. tábla 1.

97 PÁSZTOR Adrien 1986. 129., 131., 133.

98 KOVRIG Ilona 1963. XVI. tábla 31.

99 KOVRIG Ilona 1999. 111, 6. kép 2–4.

100 ČILINSKÁ, Zlata 1966. 277. XXXV. tábla 6.

101 TOČÍK, Anton 1968. 108. XXXII. tábla 7.

102 ČILINSKÁ, Zlata 1973. 220. LXIV. tábla 21.

103 Az adat felhasználásáért Szimonova Eugeniának tartozunk köszönettel.

104 KÖLTŐ László 1994. 59. II. tábla 8., 11–15.

- cors à boire Hunno-Bulgares. In: ArchÉrt 59–61. (1946–48). 350–361.
1958. Szabolcs-Szatmár megye avar leletei. – Funde des Komitats Szabolcs-Szatmár. In: JAMÉ 1. Nyíregyháza. 31–87.
1960. A hajdúdorogi avar mellpáncél. In: DDMÉ 45. (1958–1959). Debrecen. 17–23.
1972. Avar kori páncélok a Kárpát-medencében I. – Die Panzer der Awarenzeit im Karpatenbecken. In: JAMÉ 12–14 (1969–71). Nyíregyháza. 7–44.
- FARKAS Zoltán**
2010. Avar kori temetőrészlet Bonyhád határából. – Friedhofsteile in der Grenze von Bonyhád aus der Awarenzeit. In: WMMÉ XXXII. Szekszárd. 179–211.
- FÓRIZS István-PÁSZTOR Adrien-NAGY Géza-TÓTH Mária**
2000. Avar kori üveggyöngyök röntgendiffrakciós és elektronmikroszkopos vizsgálata. Alapadatok az üveggyöngyök genetikájához IV. Miből és hogyan? – X-Ray Diffractometric and Electron Microprobe Study of the Avar Age Glass Beads. Basic Data for the Genetics of Glass Beads IV. How and what were they made of? In: Hadak útján. A népvándorlás kor fiatal kutatóinak X. konferenciája (Szerk.: BENDE Lívია-LŐRINCZY Gábor–SZALONTAI Csaba) Szeged. 321–340.
- GARAM Éva**
1975. The Szebény I–III Cemetery. In: Avar Finds in the Hungarian National Museum. (Szerk.: KOVRIG Ilona) Budapest. 49–108.
1979. Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre. FontArchHung 1979.
1995. Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred. Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary. Vol. 3. Budapest.
2003. Avar kori fibulák. – Avarzeitliche Fibeln. In: ArchÉrt 128. 95–123.
2005. Avar kori női fejdíszek. In: ZM 14. (????) 169–181.
- KISS Attila**
1996. Das awarenzeitlich-gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A. Innsbruck.
2001. Das awarenzeitliche Gräberfeld in Kölked-Feketekapu B I–II. Monumenta Avarorum Archaeologica 6. Budapest.
- KISS Gábor**
1984. A regölyi temető. – Das Gräberfeld von Regöly. In: Tolna megyei avar temetők (KISS Gábor–SOMOGYI Péter) DissPan III/2. (????) 125–160.
- KOVRIG Ilona**
1963. Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. ArchHung 40. Budapest.
1999. A Keszthely-belvárosi avar temető feltárásának folytatása. – ZM 9. (???) 99–119.
- KÖLTŐ László**
1994. VII–VIII. századi avar temető Balatonkiliti határában. – 7th–8th century Avar Cemetery at Balatonkiliti. In: SMK 10. Kaposvár. 37–72.
2005. Előzetes jelentés a Keréki homokbányában feltárt avar temetőről. In: ZM 14. Zalaegerszeg. 215–231.
- NAGY, Margit**
1998. Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest I–II. Monumenta Avarorum Archaeologica 2. Budapest.
- PÁSZTOR Adrien**
1986. Adatok a középvárosi avar kori ékszerek kérdéséhez. – Beiträge zur Frage der mittelawarenzeitlichen Schmucke. In: ArchÉrt 113. (1986) 113–134.
1995. A kora és középvárosi avar kori gyöngyök és a bizánci emlékeletes sírok kronológiai kapcsolatai. – Die chronologische Beziehungen der Perlen und byzantinische Münzen führenden früh- und mittelawarenzeitlichen Gräber. In: SMK XI. Kaposvár. 69–92.
- 1996/a A magyarországi kora és középvárosi avar kori gyöngyök tipológiai vizsgálata. – Typologische Untersuchung der früh- und mittelawarenzeitlichen Perlen aus Ungarn. In: MFMÉ Stud Arch II. Szeged. 195–220.
- 1996/b A Csákváros-orondpusztai avar kori temető gyöngyleleteinek tipokronológiai vizsgálata. – The typochronological Examination of the Bead Finds of the Csákváros-Orondpuszta Cemetery from the Avar Period. In: Savaria 22/3. (1992–1995) Szombathely. 37–83.
1997. A Tiszavasvári-koldusdombi avar kori temető gyöngyleleteiről. – Über die Perlenfunde des awarenzeitlichen Gräberfeldes von Tiszavasvári-Koldusdomb. In: JAMÉ 37–38. (1995–96) Nyíregyháza. 189–203.
2001. A Szekszárd-Bogyiszló úti avar kori temető gyöngyleletei. – Die Perlenfunde des Gräberfeldes an der Straße Szekszárd-Bogyiszló. In: WMMÉ XXIII. Szekszárd. 115–160.
2003. A Székkutas-kápolnadűlői avar kori temető gyöngyleletei. – Die Perlen des awarenzeitlichen Gräberfeldes von Székkutas-Kápolnadűlő. In: B. Nagy Katalin: A Székkutas-kápolnadűlői avar temető (Szerk.: BENDE Lívია-LŐRINCZY Gábor) MFMÉ Monographia Archaeologica I. Szeged. 331–370.
- ROSNER, Gyula**
1999. Das awarenzeitliche Gräberfeld in Szekszárd-Bogyiszló Strasse. Monumenta Avarorum Archaeologica 3. Budapest.
- S. PERÉMI Ágota**
2002. A Lesencetomaj-Piroskereszt Keszthely-kultúrák temető övveretes sírjai. – Graves with Belt Mountings in the Keszthely Culture Cemetery in Lesencetomaj-Piroskereszt. In: VMMK 22. Veszprém. 79–109.
- SALAMON, Ágnes-ERDÉLYI, István**
1971. Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe. StudArch 5. Budapest.
- SALAMON, Ágnes-CS. SEBESTYÉN, Károly**
1995. The Szeged-Kundomb Cemetery. In: Das awarenzeitliche Corpus – Avar Corpus Füzetek 4. (Szerk.: KOVRIG Ilona–MADARAS László) Debrecen–Budapest. 81–108.
- SIMON László**
1983. Nagykőrös és környéke avar kori topográfiája. A nagykőrösi avar fejedelmi kard. – Topography of Nagykőrös and its environs in the Avar period: The Avar princely sword from Nagykőrös. Nagykőrös.
- STAWIARSKA, Teresa**
1984. Szklá z okresu wpływów rzymskich z polnocej Polski. – Glasses from Roman period excavated in Northern Poland. A chemical assays. In: Bibliotheca Antiqua Vol. 19. Wrocław.

SZILÁGYI Gábor

2008. Lemez- és láncpáncél mellékletes avar síregyüttesek a Kárpát-medencéből. Kézirat. Szeged.

SZŐKE Béla Miklós

1996. A Karoling kori Kárpát-medence a régészet tükrében. In: Életünk 34/6–7. (1996) 599–632.
2002. Avar kori központok a határ mentén. In: Központok a Zala mentén. A Göcseji Múzeum állandó kiállítása (Szerk.: VÁNDOR László) Zalaegerszeg. 65–87.

TOČIK, Anton

1968. Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo. Bratislava.

TÖRÖK, Gyula

1975. The Visznek Cemetery. In: Avar Finds in the Hungarian National Museum (Szerk.: KOVRIG Ilona) Budapest. 321–341.

WEDEPOHL, Karl Hans

1993. Die Herstellung mittelaltlicher und antiker Gläser. In: Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, Nr. 3, Stuttgart. 1–38.

FÜGGELÉK**Római érmék meghatározása és előkerülési helye a sírban**

18. sír: (Nő, 35–39 év). I. Licinius (308–324) follisa, IOVI CONSERVATORI hátlapú típus, verdejegye TS Γ (Thessalonica). Átfúrt, nyak tájékán.
28. sír: (Nő, 35–39 éves). Római kisbronz, IV. század (közelebbről nem meg határozható). Átfúrt, nyak tájékán.
48. sír: (Gyermek, 8–9 év). Római kisbronz, IV. század első fele (közelebbről nem meg határozható). GLORIA EXERCITVS hátlapú típus, jellemzően a 310-es évektől kb. 360-ig használták. Átfúrt, sírbeli helyzete nem ismert.
53. sír: (Nő, 25–29 év). 2 db érme: (1.) A nagyobbik: Római kisbronz, IV. század vége (közelebbről nem meg határozható). SECVRITAS REPUBLICAE hátlapú típus, amelyet jellemzően az I. Valentinianus (364–375) és II. Valentinianus (375–392) uralkodása közötti időszakban vertek. (2.) A kisebbik: Római kisbronz, IV. század vége (közelebbről nem meg határozható). Nagy valószínűséggel GLORIA ROMANORVM hátlapú típus, amelyet jellemzően az I. Valentinianus (364–375) és Arcadius (383–408) uralkodása közötti időszakban vertek. Átfúrtak, mindkettő a nyak tájékán került elő.
62. sír: (Nő, 40–44 év). I. Constantinus (306–337) kisbronz, VRBS ROMA hátlapú típus, SMTSE (Thessalonica, 330-as évek eleje) verdejeggyel. Átfúrt, a gyöngysoron került elő.
80. sír: (Nő, 25–29 év). Római kisbronz, IV. század vége (közelebbről nem meg határozható). Nagy valószínűséggel GLORIA ROMANORVM hátlapú típus, amelyet jellemzően az I. Valentinianus (364–375) és Arcadius (383–408) uralkodása közötti időszakban vertek. Átfúrt, a nyak tájékán került elő.
- 104/A sír: (Nő, 22–24 év). 3 db érme: (1.) I. Constantinus (306–337) kisbronz, CAESARVM NOSTRVM hátlapú típus (DN CONSTANTINI MAX AVG), VOT XXX, RP verdejeggyel. (2.) I. Constantinus (306–337) follisa, GLORIA EXERCITVS hátlapú típus, verdejegye SMTSA (Thessalonica). (3.) Constans (333–337–350) kisbronz, GLORIA EXERCITVS hátlapú típus, verdejegye SIS (Siscia). Mindhárom érme átfúrt, egyik a nyakláncon, másik kettő a nyak tájékán került elő.
111. sír: (Nő, 55–59 év). Római kisbronz, IV. század vége (közelebbről nem meg határozható). Nagy valószínűséggel GLORIA ROMANORVM hátlapú típus, amelyet jellemzően az I. Valentinianus (364–375) és Arcadius (383–408) uralkodása közötti időszakban vertek. Átfúrt, a nyakláncon került elő.
115. sír: (Gyerek, 9–10 év). Római kisbronz, IV. század közepe, verdejegye SIS, vagyis sirmiumi veretről van szó. VICTORIAE DD AVGGQ NN hátlapú típus, két szemben álló Victoria alak, kezükben koszorú. Constans (333–337–350) és II. Constantius (324–337–361) uralkodása alatt készültek ezek a hátlapok. Átfúrt, nyak tájékán.
119. sír: (Gyerek 5–7 év). 2 db érme: (1.) Római kisbronz, IV. század közepe, verdejegye SIS, vagyis sirmiumi veret. FEL TEMP REPATRIO típus, Virtus lovas csatajelenetben. Constans (333–337–350) és II. Constantius (324–337–361) uralkodása alatt készültek ezek a hátlapok. (2.) Nagyon rossz állapotú, meghatározásra alkalmatlan darab. Az érmék nincsenek átfúrva, a jobb comb külső részén voltak, valószínűleg a tarsolyban.

Költő László – László Anett

Necklaces from the Late Avar cemetery from Kereki

The cemetery of 150 graves and 4 burial groups was excavated at the sand-pit of Kereki by the team of the Rippl-Rónai Museum led by László Költő between the end of May 1987 and the middle of March 1988 with lesser and larger interruptions.

Our paper – due to its limits – deals with an exceptional element of women attire – particularly necklaces, and their components.

The necklaces were based on various types of beads. Beads occur within the scope of 58 burials – 34 female, 10 male, 13 children and in 1 case indefinable – meaning that slightly more than 1/3 of the graves contained this object. The graves with beads belonged mainly to the 2. and 3. groups.

From the cemetery more than 2721 beads were collected, out of which the material of 33 could not be determined.

Generally the necklaces contained mixed types of beads, e.g. grain, millet and melon seeds as well as various glass bead combinations. Frequently the necklaces were adorned by 20-30-40 or even 70 pieces of beads. In grave number 53. the female skeleton wore a necklace consisting about 220 mixed beads. These type of long, one or two lined necklaces were widespread between the first half of the 8. and the beginning of the 9. centuries. Early necklaces, exclusively made from grain beads are missing from the cemetery. Within the scope of melon seed necklaces we can seldom find a few grain beads.

In the female graves the necklaces were adorned by other objects as well. The most significant was a lunula made from lead, a round bronze medal (originally a belt mounting), a stamped bronze semicircle with a tiny hook inside, an onion button fibula, a lead pendant made from a cylinder shaped bead and a fitting plate, a small lead radial disc, a bronze bulla, a pendant belt mounting, a hemisphere shaped bronze ornament, a round bronze plate, and a bronze pendant with glass bead. Pierced Roman bronze coins were collected from the female (No: 18., 53., 62., 80., 104/A., 111.) and children graves (No: 48., 115., 116.). Armor chain pieces were found in female (No: 27., 53., 63., 65., 104/A., 111., 141.) and male (No: 71.) burials.

We classified the beads according to their material and form using the bead typology created by Adrienn Pásztor. The majority of the beads are made from glass, of which 1722 pieces can be classified to the spherical group. In this group we can find depressed sphere and sphere shapes as well as millet beads, which were most popular in yellow, black, green and brown colors. Another popular type was the cylinder form (475 pieces) and the melon seed type (347 pieces), while relatively many were atypical (52 pieces). The conical (30 pieces), the twin spherical (7 pieces) and the amphora (5 pieces) shapes were rare. Beside the glass beads, metal beads of different material (silver, bronze, lead), a few bone beads, one or two chalcedony or carnelian beads also occur. In the No. 106. female grave a large, depressed spherical clay bead was painted red.

The 9 glass beads of the necklace of grave No. 13A. were subjected to analytic research conducted at the Mineralogy, Geochemistry and Petrography Department of the SZTE-TTIK.

Within the scope of the glass types of the examined beads 3 groups could be identified. The largest, first group consisted of the so-called Roman glass containing soda, while in lesser numbers the so-called Mesopotamian type prepared with the use of herbal ash was also present.

The grain shaped beads belonged to this second group. The third group consisted of only one bead, which provided a transition between the two former groups.

The colors of the glass beads were formed consciously through the addition of copper (green, ochre-red), iron and manganese (black), while the white color on the inserted decoration on the beads was most probably due to the use of tin white (SnO₂). Yellow was produced from tin-lead-yellow pigments (lead-stannate). The color of green decoration was due to the use of CU²⁺ ions present in large quantities (4-6%). Blue color is a signal of the presence of copper within the range of the inserted decoration as well.

The base glass material of beads as well as the insertments – not counting a single transparent bead – both belong to the so-called opaque group.

Translated by Csilla Aradi

1. térkép

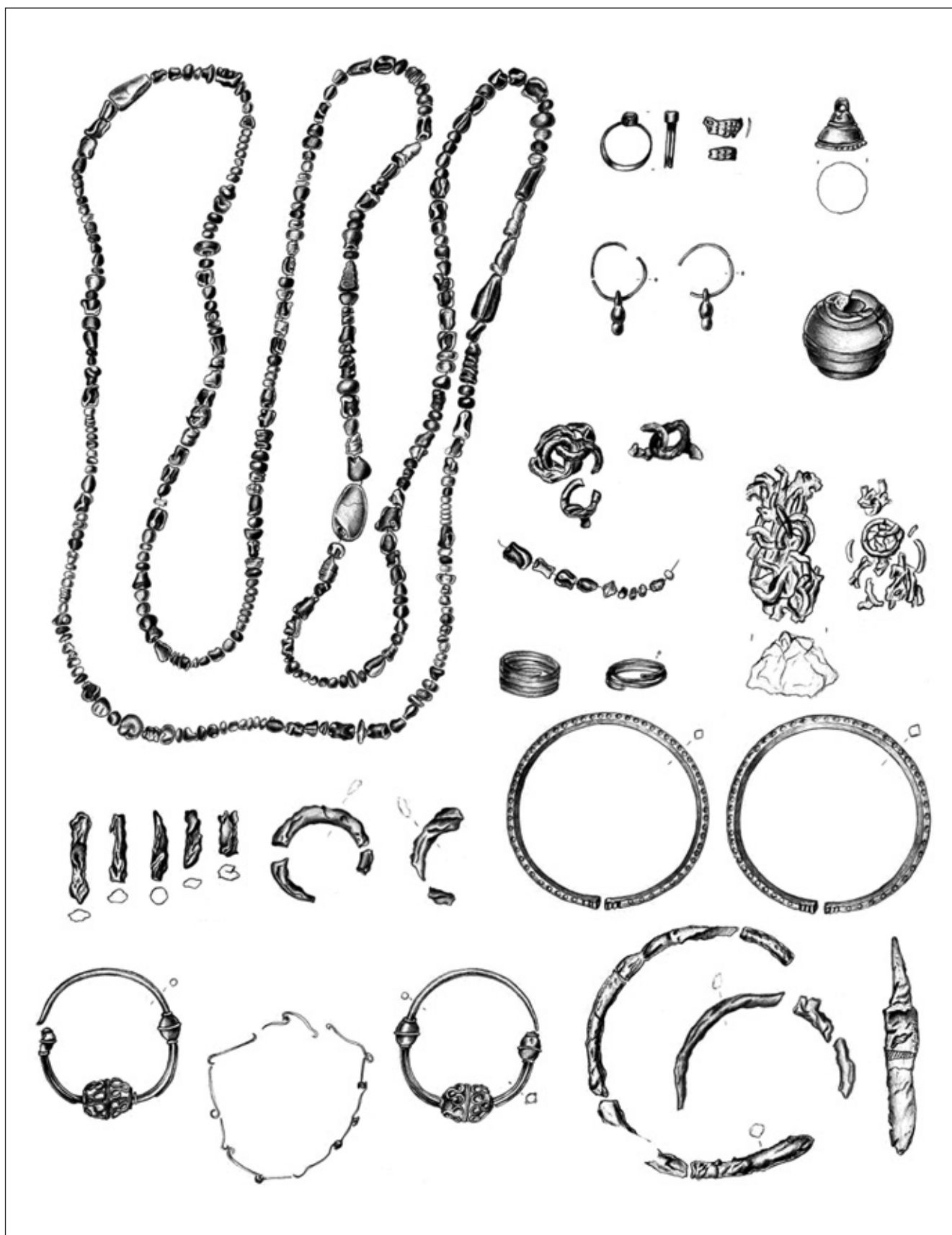
1. kép

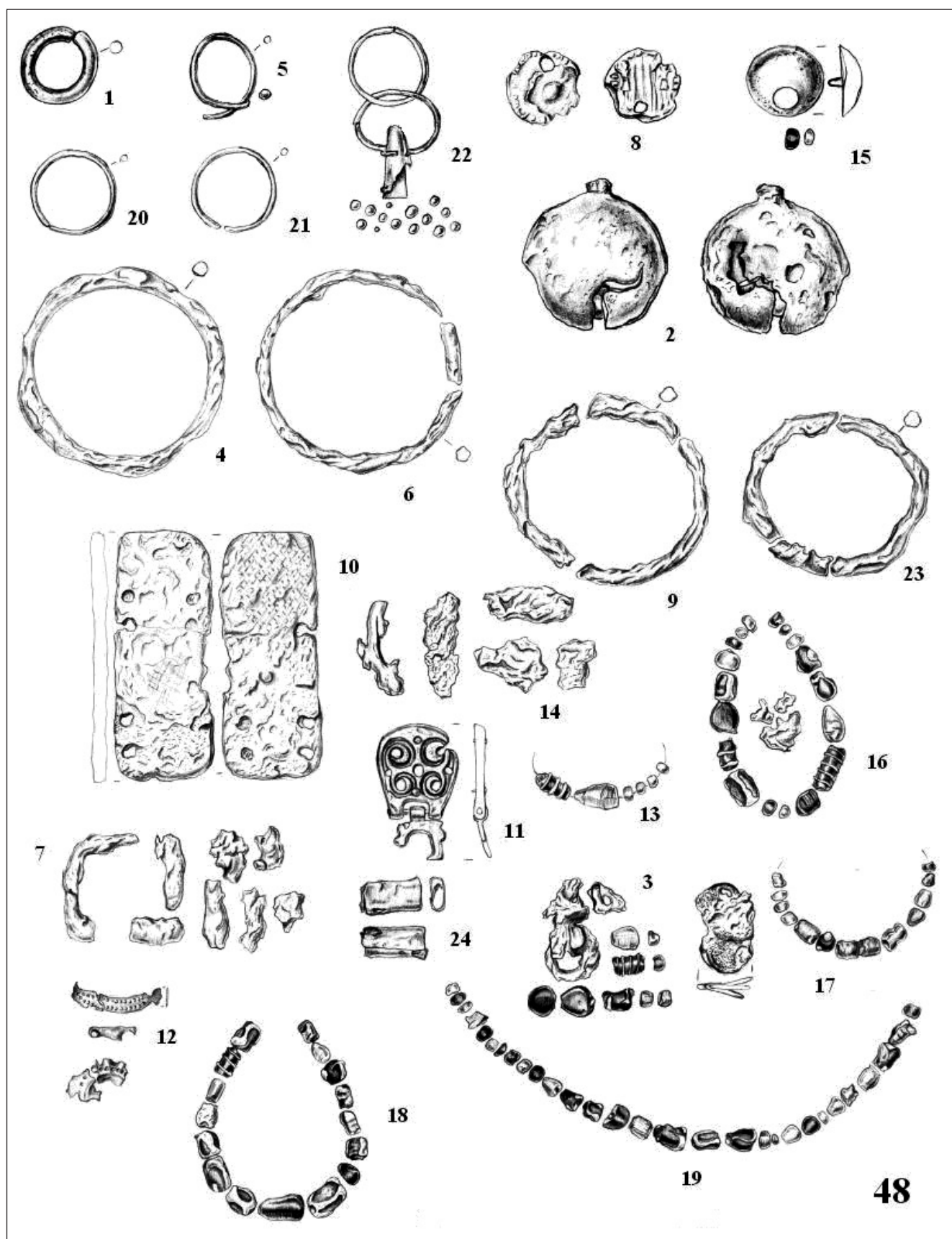
2. kép

3. kép

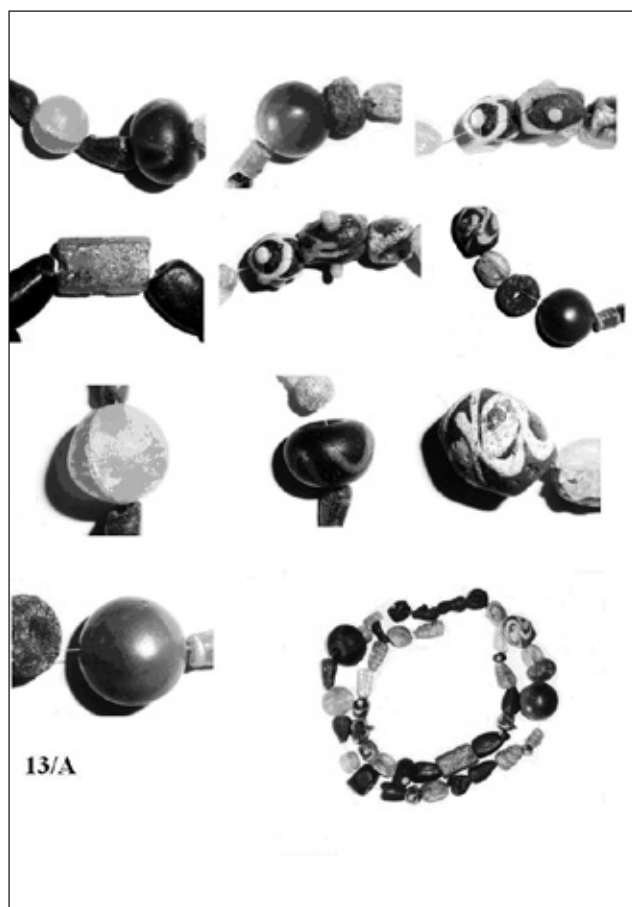
4. kép

5. kép

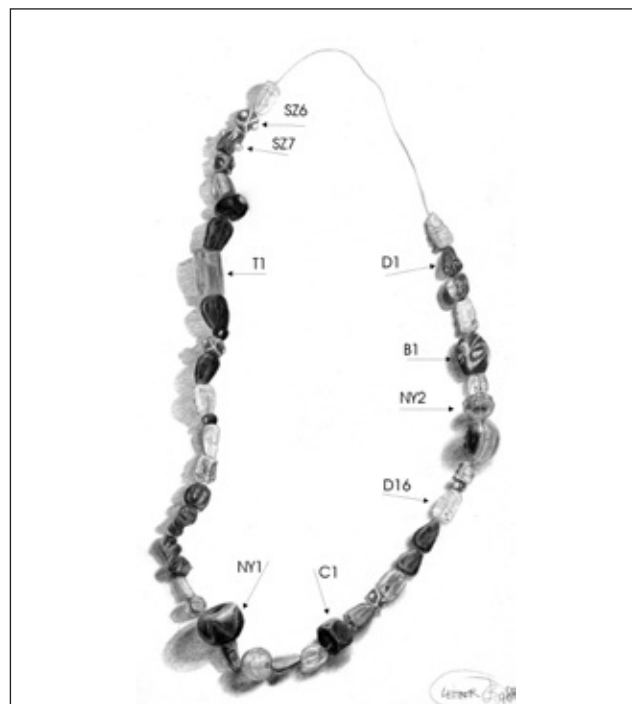
7. kép

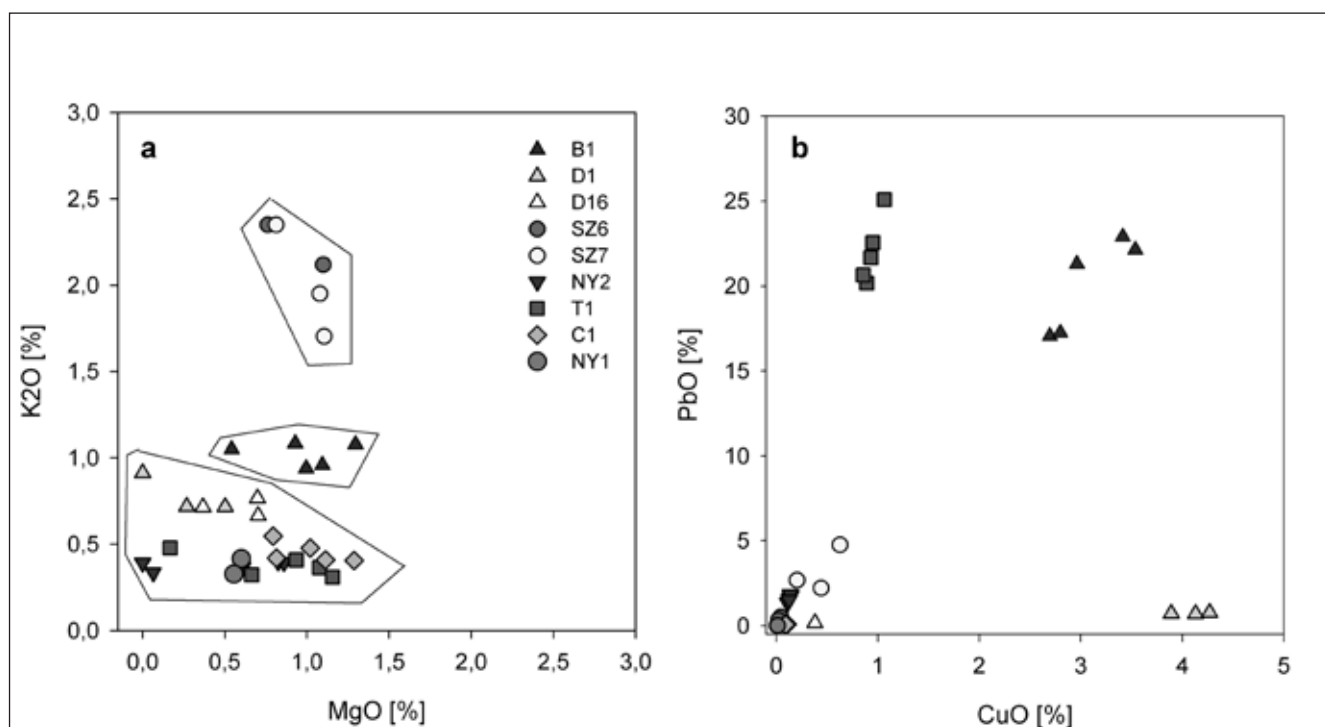
8. kép

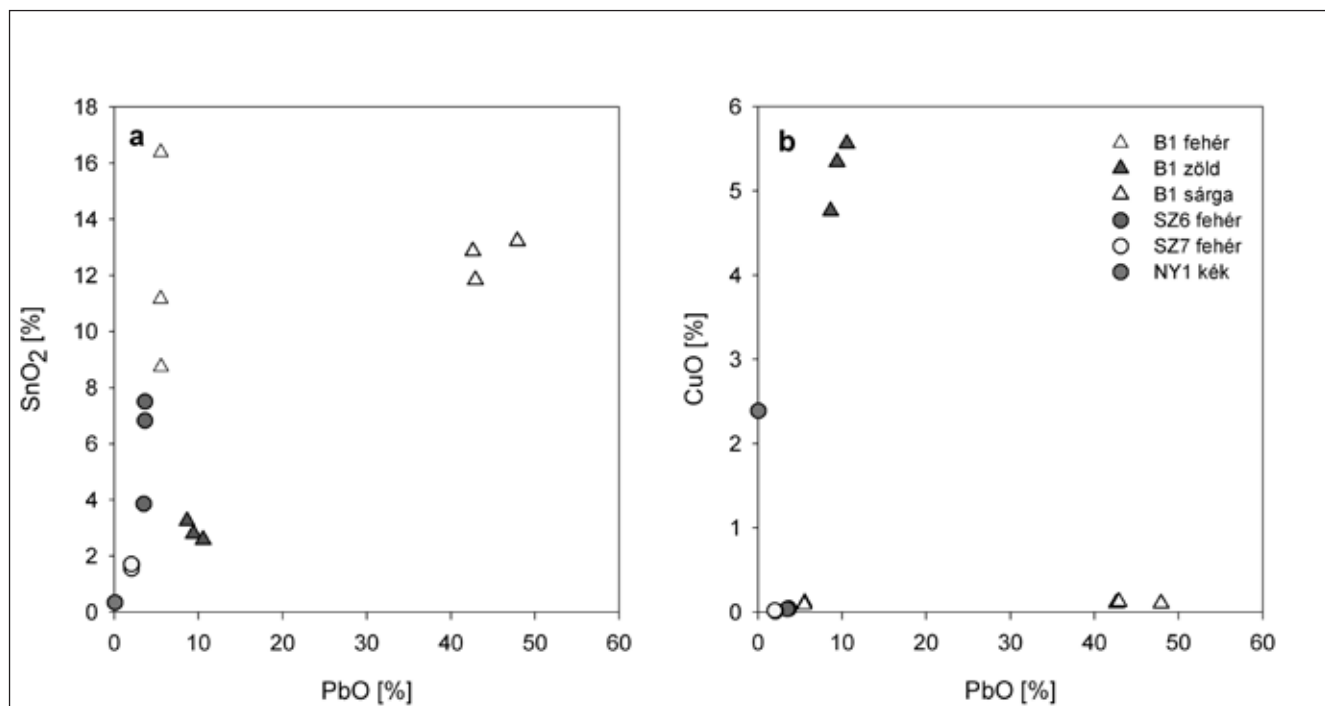
9. kép

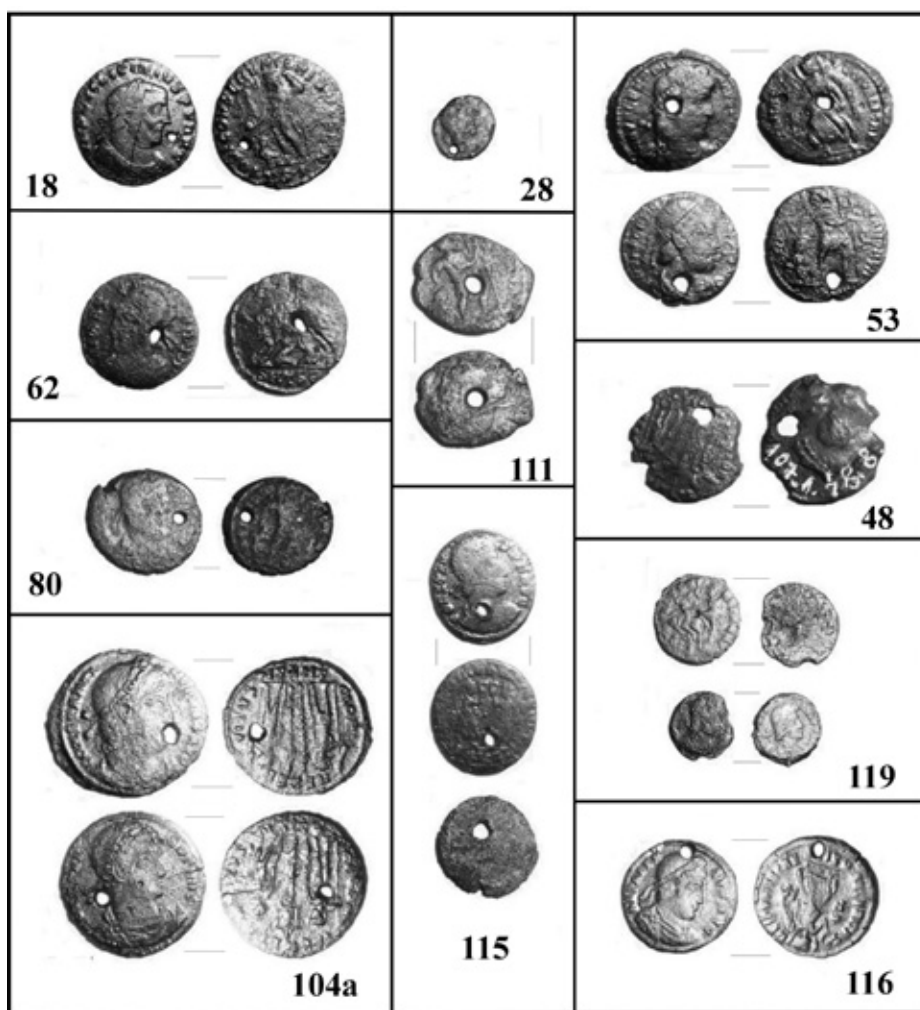
10. kép

11 kép

12 kép

13 kép

14 kép